اثربخشی مالیات بر نابرابری و توزیع درآمد در ایران

میررستم اسدا...زاده بالی*

تاریخ دریافت: ۸۶/۹/۱۳ تاریخ پذیرش: ۸۷/۴/۳۰

چکیده:

یکی از وظایف اصلی دولت ها در تمامی اقتصادها فراهم نمودن زمینه های لازم برای حصول عدالت اقتصادی و به تبع آن، توزیع عادلانه درآمدها است و یکی از ابزارهای سیاستی جهت رسیدن به این مهم مالیات ها می باشد. بررسی تغییرات وضع رفاهی مردم در طول سال های مشخصی، امکان تجزیه وتحلیل نتایج سیاست های اقتصادی درآن دوره را فراهم می سازد. در این تحقیق به بررسی اثر مالیات بر توزیع درآمد طی دوره (۸۴- ۱۳۵۳) پرداخته شده است. بدین نحو که ابتدا عوامل موثر بر نابرابری و وضعیت توزیع درآمد طی دوره مورد نظر توضیح داده شده و سپس با استفاده از اقتصادسنجی و با روش ols تاثیر مالیات‌ها بر شاخص توزیع درآمد (ضریب جینی) بررسی شده است. نتایج حاکی از آن است که با افزایش نسبت مالیات به تولید ناخالص داخلی و کاهش نرخ مالیات مستقیم به مالیات غیرمستقیم ضریب جینی بهبود می یابد.

واژگان کلیدی:

ضریب جینی، توزیع درآمد، مالیات

* کارشناس ارشد اقتصاد؛ رئیس گروه مطالعات اقتصادی دفتر مطالعات و تحقیقات مالیاتی

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

۱- مقدمه

برای بسیاری از کشورهای در حال توسعه، فقر گسترده و پائین بودن سهم درآمد فقرا مورد توجه خاصی قرار گرفته است. با افزایش بین المللی مناسبات، نااطمینانی های ناشی از این مناسبات افزایش یافته و برخی شواهد نشان‌دهنده اختلافات درآمد در دهه های اخیر، علاقه اقتصاددانان را به موضوع توزیع درآمد، تغییرات آن و عوامل مؤثر بر آن، تشدیدکرده است و موجب گردیده تا اقتصاددانان به سیاست های مالی، سیاستهای مالیاتی و سیاستهای انتقالی به عنوان ابزار توزیع مجدد درآمد بپردازند.

در نظر گرفتن نقش بیشتر برای سیاستهای مالیاتی و انتقالی در کشورهای در حال توسعه اغلب مورد مجادله است. تقابل بین مالیاتهای تصاعدی، سیاستهای انتقالی و توزیع درآمد، به دلیل وجود یک رشته عوامل که منحصر به کشورهای در حال توسعه است، پیچیده شده‌اند. دلیل این پیچیدگی ضعیف بودن شاخص های مالی این کشورها است.

این شاخص ها عبارتند است: پائین بودن نسبت T/GDP ، حاکمیت ضعیف دولت، گسترده بودن فرار مالیاتی، رجحان مالیاتهای غیرمستقیم و محدود بودن اقلام مالیات بر سرمایه و ثروت، نقش محدود پرداختهای انتقالی و سیاستهای حمایت اجتماعی. وجود این شاخص‌ها، توانایی سیاست‌های مالیاتی را در توزیع درآمد دچار ابهام می‌کند.

باید به این نکته توجه داشت که در کشورهای در حال توسعه، فقرا به ندرت مالیات بر درآمد می-پردازند و مخارج آموزشی و بهداشتی و دیگر حسابهای پرداختی انتقالی، سهم بزرگی از بودجه را شامل می‌شود. عده‌ای بر این عقیده اند که طرف مخارج بودجه باید به عنوان ابزار مقدماتی توزیع درآمد در نظر گرفته شود (تانزی ۱۹۹۸). مهمترین نقش سیاست مالیاتی به عنوان ابزار توزیع مجدد باید تأمین درآمد به منظور تأمین مالی مؤثر مخارج خاص فقرا و دیگر مخارج اسمی دولت باشد. سیستم مالیاتی باید دارای پایه گسترده و معافیت‌های محدود باشد

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

۲- بیان مسئله و ادبیات نظری:

دراکثر کشورهای جهان، مالیات نه تنها به عنوان مهمترین منبع درآمد دولت ها، بلکه ازدیدگاه کلان و خرد دارای اهمیت گسترده می باشد. ازدیدگاه کلان، مالیات ها یکی از عمده ترین ابزار سیاست های اقتصادی دولت محسوب شده و از نظر تحلیل خرد نیز با دارا بودن دو اثر عمده تخصیص وتوزیع حائز اهمیت است.از این رو، دراین مطالعه برآنیم تا اثر توزیعی مالیات را در کشور بررسی نماییم.

یکی ازوظایف دولت ها توزیع درآمد وثروت بین گروه های مختلف جامعه و برقراری عدالت در جامعه است.لذا، شاخص های توزیع درآمد به عنوان ابزاری موثر وکارساز برای بهینه سازی سیستم اقتصادی، درجه نابرابری موجود بین درآمد افراد یک کشور راتشریح وتبیین می نماید.

هنگامی که در اقتصاد بحث توزیع و نظریه های مربوط به آن مطرح می‌شود باید بین دو دسته از نظریه‌های مربوط به توزیع درآمد تفاوت قائل شد، توزیع درآمد مبتنی بر عوامل تولید و توزیع درآمد شخصی. در این قسمت به توضیح این دو دسته از نظریه ها توزیع خواهیم پرداخت.

- **توزیع درآمد مبتنی بر عوامل تولید (توزیع تابعی درآمد) :**

بر این اساس، سهم عوامل تولید از کل درآمد ملی توضیح داده می شود. مباحث نظری مربوط به بازار کار، سرمایه، منحنی های عرضه و تقاضا که قیمت واحد هر عامل تولیدی را تعیین می کند، از این مقوله می باشند.

- **توزیع شخصی یا مقداری درآمد:**

در توزیع شخصی، کل درآمدی که اشخاص و یا خانوارها دریافت می کنند از اهمیت برخوردار است و مبنا قرار و اینکه درآمد مزبور از چه منبعی کسب شده است مانند اشتغال، بهره، سود، اجاره، هدیه، ارث و یا هر طریق دیگری حائزاهمیت نیست. مباحث فقر، نابرابری های درآمد ملی و توزیع درآمد که در اقتصاد توسعه مطرح می شود عموماً از این مقوله هستند.

شاخصهای نابرابری درآمد

آمارتیاسن کلیه شاخص های نابرابری را به دو طبقه کلی به شرح زیر تقسیم می کند.

۱- شاخص‌هایی که سعی دارند میزان نابرابری را به مثابه یک مفهوم عینی اندازه گیری کنند مانند شاخص های واریانس، ضریب متغیر، ضریب جینی.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

۲- شاخص هایی که می کوشند نابرابری را بر حسب یک مفهوم هنجاری از رفاه اجتماعی اندازه گیری کنند، به نحوی که درجه نابرابری، بیشتر منعکس کننده سطح پائین تر رفاه اجتماعی برای سطوح معینی از درآمد باشد، مانند شاخص اتکینسون.

قابل ذکر است، تمایز میان دو طبقه مزبور به طور کامل امکان پذیر نیست. برای مثال ضریب جینی که در طبقه اول معرفی شد، می تواند از یک رفاه اجتماعی خاص به دست آید و در طبقه دوم نیز قرار گیرد. در ادامه برخی از شاخص های معرفی شده به اختصار توضیح داده شده است.

- نسبت دهک ها :

یکی از معروف ترین شاخص های موجود برای نمایش نابرابری درآمد، دهک های هزینه ای است که از درک شهودی نابرابری درآمد به دست می آید. در این روش، نسبت دهک دهم به دهک اول یا نسبت دهک دهم به دهک اول و دوم معیاری از نابرابری درآمد درنظر گرفته می شود.

عموم مردم اختلاف درآمد اغنیاء و فقرا را ملاکی از اختلاف طبقاتی می دانند اگر اختلاف درآمد غنی ترین افراد و فقیرترین آنها افزایش یابد، بدین معنی است که نابرابری درآمد افزایش یافته است .این شاخص اگر چه به لحاظ سادگی کاربردی عام یافته است، اما غیر حساس بودن آن نسبت به توزیع میانی درآمد به عنوان عمده ترین نقص آن مطرح است.

- شاخص تایل:

این شاخص از مفهوم آنتروپی در نظریه اطلاعات استفاده نموده است. در ترمودینامیک، آنتروپی برای اندازه گیری بی نظمی به کار می رود وچون نابرابری درآمد نوعی بی نظمی در توزیع درآمد است، منطقی است که بتوان از آنتروپی برای اندازه گیری نابرابری درآمد استفاده نمود که تایل چنین کاری را انجام داده است.

- ضریب اتکینسون:

اتکینسون این شاخص را از یک تابع مشخص رفاه اجتماعی استخراج کرده و سعی نموده است مسائل مربوط به رفاه اجتماعی را در نابرابری درآمد وارد نماید. با این وجود، برای دستیابی به رفاه اجتماعی از حاصل جمع مطلوبیت تمام افراد جامعه استفاده کرده است. این ضریب نشان می دهد که جامعه چه میزان مایل است از کل درآمد خود، به منظور رسیدن به درآمدهای برابر از دست بدهد.

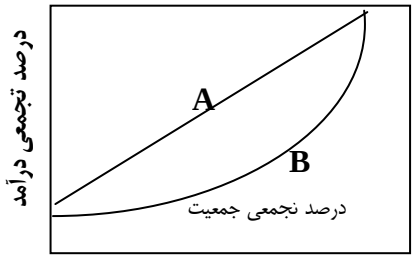
[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

اتکینسون معتقد است که مطلوبیت افراد به دو عامل درآمد و اجتناب جامعه از نابرابری بستگی دارد بطوری که اگر فرض نزولی بودن مطلوبیت نهایی درآمد صادق باشد، در نتیجه یک توزیع مجدد درآمد از ثروتمندان به فقرا، رفاه جامعه افزایش می یابد.

- **ضریب جینی:**

ضریب جینی یکی از متداول ترین شاخص های نابرابری درآمد است که نخستین بار توسط جینی در سال ۱۹۱۲ مطرح گردید. این شاخص از منحنی لورنز استخراج می شود.

منحنی لورنز درصد تجمعی درآمد را در برابر درصد تجمعی جمعیت نشان می دهد. برای مثال، هر نقطه روی این منحنی نشان می دهد که چند درصد از درآمد در اختیار چند درصد از افراد جامعه است. اگر توزیع کاملاً برابر باشد منحنی لورنز کاملاً بر قطر مربع منطبق می گردد و اگر نابرابری افزایش یابد، منحنی لورنز به سوی پایین خمیده می شود.

در این شاخص، میزان نابرابری از طریق اندازه گیری مساحت میان منحنی لورنز و قطر مربع بیانگر است. بدین نحو که، هر چه این مساحت افزایش یابد نابرابری افزایش خواهد یافت. براین اساس، شاخص ضریب جینی به صورت زیر تعریف می شود:

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

سابقه موضوع تحقیق:

رسول ناصری(۱۳۷۳)[1] با توجه به نقش مالیات به عنوان یکی از ابزارهای دولت در راستای تعدیل توزیع درآمد، رابطه تک تک انواع مالیات‌ها را با انواع شاخص‌های نابرابری بررسی نموده است. نتایج حاکی از آن است که مالیات می‌تواند شاخص‌های نابرابری در توزیع درآمد را بهبود ببخشد. اثر"مالیات بردرآمد" و "مالیات بر مصرف" روی ضریب جینی معکوس و اثر "مالیات بر شرکت‌ها" روی ضریب جینی مثبت می‌باشد.

اسمعیل ابونوری (۱۳۷۶) درمقاله ای با استفاده از اطلاعات و آمار سال های ۷۰-۱۳۵۰ اثر متغیرهای مهم اقتصادی مانند بهره وری کار، نسبت اشتغال،تورم ، پرداختهای انتقالی به هر خانوار و هزینه وهزینه دولتی برای هر خانوار را برتوزیع درآمد مورد بررسی قرار داده است. نتایج حاصل از تحقیق بیانگر آن است که افزایش اشتغال و بهره وری نیروی کار سطح نابرابری توزیع درآمد را کاهش و در مقابل افزایش هزینه‌های دولت و مالیات ها، سطح نابرابری را افزایش می دهد.علاوه بر این، افزایش تورم و سهم درآمد شخصی از تولید ناخالص ملی نیز سطح نابرابری را افزایش می دهد.

حسن زیبایی[1] در تحقیق خود ضمن ارائه یک الگوی اقتصادسنجی رفتار شاخص های نابرابری (ضریب جینی، نسبت دهک پایینی به دهک بالائی و نسبت بیست درصد پایینی به بیست درصد بالایی) و شاخص رفاه اجتماعی را طی دوره زمانی (۱۳۵۰-۱۳۸۱) بررسی نموده است. نتایج حاصل از مدل حاکی از آ ن است که در بلندمدت با افزایش بهره‌وری نیروی کار و و اصلاح نرخ واقعی ارز در کشور باعث بهبود توزیع درآمدها و کاهش نابرابری می شود در حالیکه تورم و بیکاری به صورت یک مالیات نزولی[2] عمل کرده و منجر به بدتر شدن وضعیت توزیع درآمد می شود. علاوه براین،افزایش بهره‌وری نیروی کار و سرمایه باعث بهبود رفاه اجتماعی می گردد در حالیکه تورم و بیکاری اثری منفی بر رفاه اجتماعی دارد.

۱- ناصری گلعذانی، رسول. "نقش مالیات درتوزیع درآمد در خصوص ایران از سال (۷۰-۱۳۵۰) "، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران.

۱- زیبایی، حسن (۱۳۷۹)،" ارزیابی سهم عوامل تعیین کننده نابرابری و توزیع درآمد در ایران " *مجله برنامه و بودجه* ،شماره ۹۱،ص ۲۹.

2 - Regressive Tax

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

علی تاجدین (۱۳۷۶)[3] به منظور بررسی اثر مستقیم تورم بر نابرابری و توزیع درآمد در مناطق شهری و روستائی از ز اطلاعات مقطعی نتایج تفضیلی بودجه خانوارها استفاده نموده است. نتایج حاکی از آن است که طی سال‌های (۶۱-۱۳۷۳) تورم در مناطق شهری سبب افزایش نابرابری درآمدشده و در مناطق روستایی عموماً نابرابری را کاهش داده است. بیشترین اثر تورم در مناطق شهری و روستائی روی سهم هزینه بیست درصد اول بوده است در حالیکه کمترین اثر تورم در مناطق شهری و مناطق روستائی به ترتیب روی سهم هزینه بیست درصد سوم و بیست درصد چهارم بوده است.

عیسی درویشی(۱۳۷۵)[4]در تحقیق خود اثر نابرابری بخشی را بر بر توزیع درآمد در ایران با استفاده از اطلاعات مقطعی نتایج تفصیلی بودجه خانوارها بر حسب گروه‌های هزینه‌ای در دوره (۱۳۵۰-۱۳۷۳) مورد بررسی قرار داده است. در این تحقیق ضرایب جینی بیست و چهار سال در مناطق شهری و روستایی با استفاده از الگویی پیشنهادی و به تفکیک هر یک از بخش‌ها برآورد شده است. نتایج حاکی از آن است که توزیع هزینه در بخش کشاورزی در دو منطقه شهری و روستایی از روند با ثبات برخوردار بوده است . توزیع هزینه در بخش صنعت روستایی از توزیع هزینه در بخش صنعت منطقه نسبت به سایر بخش‌ها از نوسان زیادی برخوردار است . توزیع هزینه بین خانوارهای بخش سایر در هر منطقه نابرابرتر از دیگر بخشهای اقتصادی بوده است. علاوه‌بر این، یافته‌های حاصل از اثر نابرابری‌های درون بخش‌ها بر نابرابری هر یک از مناطق شهری و روستایی حاکی از آن است که در مناطق شهری و روستایی به ترتیب اثر نابرابری در بخش صنعت و کشاورزی بر نابرابری کل شهری و روستایی بیشتر از دیگر بخش‌ها بوده است.

علی حسین صمدی(۱۳۸۱)[1] در تحقیق خود شناخت عوامل افزایش‌دهنده یا کاهش‌دهنده میزان نابرابری (و نه تنها سهم آنها از کل نابرابری) و توضیح دلایل بهبود آن در طول زمان از طریق شناسایی مؤلفه‌های تشکیل دهنده آن را مد نظر قرار داده و برای رسیدن به این هدف، از شیوه و فن تجزیه

۳- تاجدین، علی (۱۳۷۶)،"*اثر تورم بر توزیع درآمد در ایران طی سال‌های (۷۳-۱۳۵۱)*،" پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران.

۴- درویشی، عیسی(۱۳۷۵). *بررسی و تحلیل اثر نابرابری اقتصادی بخشی بر توزیع درآمد در ایران*. ،پایان نامه (کارشناسی ارشد)، دانشگاه مازندران.

۱- صمدی، علی حسین، (۱۳۸۱)" شناسایی مهم ترین منابع افزایش دهنده نابرابری توزیع درآمد در مناطق شهری و روستایی ایران: تجزیه ضریب جینی (۱۳۷۰ و ۱۳۷۵)" *مجله برنامه و بودجه*، سال هفتم شماره ۲.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

ضریب جینی از طریق عوامل درآمدی پیشنهادی یائو (۱۹۹۷) و اطلاعات مربوط بـه سـال‌هـای ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵ از مناطق شهری و روستایی استفاده کرده است. نتایج حاکی از آن است که نابرابری توزیـع درآمـد در سال‌های ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵ بهبود پیدا کرده ولی دلایل آن در مناطق شهری و روسـتایی متفـاوت بـوده است. همچنین عوامل افزایش‌دهنده و کاهش‌دهنده در منـاطق شـهری و روسـتایی، متفـاوت بـوده و در طول زمان تفاوت چندانی نکرده است.

عوامل مهم موثر بر نابرابری

در این بخش به عوامل موثر بر توزیع درآمد اشاره خواهیم کرد اما شاید بتوان از عوامل موثر در کـاهش ضریب جینی، امکان استفاده از آموزش مناسب و خدمات عمومی دانست. همچنین سیاسـتهای دولـت در شفاف کردن قیمتها و تورم که علت اصلی آن سیاستهای انبساطی دولت بوده، از عوامـل کـلان مـوثردر تغییر وضعیت توزیع درآمد می باشند.

تجربه کشورهای مختلف در خصوص نابرابری درآمد نشان می دهد که عوامل گونـاگون مـی تواند در ایجاد نابرابری توزیع درآمد موثر باشند که دراینجا به اختصار آورده می شوند:

۱- سیاست های اقتصادی

سیاستهای مختلف اقتصادی کشور از جمله سیاستهای مالی و پولی می تواند در افزایش نـابرابری سـهیم باشند. برای مثال، افزایش تعداد مشاغل پایین، کاهش کمک های انتقالی دولـت، افـزایش نـرخ بهـره و پائین آوردن نرخ مالیات بر درآمد باعث کاهش سهم درآمدی گروه های پایین درآمدی و افزایش نابرابری توزیع درآمد به نفع گروههای بالای درآمدی شود.

اختصاص بعضی از سیاست های اقتصادی نامناسب در کشورهای مختلـف از جملـه سیاسـت های قیمت گذاری محصولات کشاورزی و کالاهای مصرفی و همچنین وجود نظام های مختلف حمایت و یارانه های بدون هدف در کشورهای در حال توسعه نه تنها توزیع درآمد را متعادل تر نکرده است، بلکه نابرابری توزیع درآمد را در این کشورها افزایش داده است.

۲- ساخت بازار

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

مقدار قابل توجهی از نابرابری درآمد را می توان به عملکرد اقتصاد مبتنی بـر بـازار در خـصوص تولیـد و توزیع دانست. بر اساس نظریات اقتصاد خرد، مهمترین عامل تعیین کننده توزیع در نظـام بـازاری، ارزش تولید نهایی عوامل تولید است، بنابراین ، نظام بازاری با توجه به قوانین مختلف حاکم بر آن باعث ایجـاد نابرابری توزیع درآمد می شود.

۳- نوع درآمد

یکی از منابع و عوامل ایجـاد نـابرابری درآمـدی چگـونگی کـسب آن توسـط افـراد اسـت، بـرای مثـال درآمدهایی چون بهره، سود سهام، منافع سرمایه ای، ارث و غیره می توانند در ایجاد نابرابری درآمد افـراد تاثیر داشته باشند، حتی اگر این گونه درآمدها نیز به طور مساوی میان افراد تقسیم شود، باز هم نـابرابری درآمدی ناشی از کار وجود خواهد داشت، زیرا افراد مختلف به علت برخورداری از شرایط نامـساوی ماننـد تفاوت توانایی ها، مهارت ها، نوع شغل، تمایل بـه کـار، ریـسک پـذیری، میـزان تحـصیلات و غیـره بـا نابرابری درآمد ناشی از کار مواجه می شوند.

۴- شرایط توسعه اقتصادی

مطالعات انجام شده توسط بانک جهانی و برخی از محققین بر این موضوع تاکید ورزیده اند که بیـشترین نابرابری توزیع درآمد مربوط به کشورهایی است که از نظر توسعه اقتصادی در حال صنعتی شدن هـستند به عبارتی کشورهای با درآمد متوسط به خصوص کشورهای آمریکای لاتین به شدت از نـابرابری توزیـع درآمد رنج می برند. به نظر می رسد توسعه اقتصادی در ابتدا به صورت موقت باعث افزایش نابرابری می شود و پس با افزایش سهم درآمد نیروی کار به تدریج نابرابری در اقتصاد کاهش می یابد.

۵- تبعیض

مساله تبعیض نژادی و تبعیض جنسی از دیگر عوامل نابرابری درآمد به شـمار مـی رود. شـواهد تـاریخی نشان می دهد، برخی از افراد به دلیل تبعیض نژادی از دست یافتن به بعضی از مشاغل پر درآمد، محروم شده اند و در نتیجه درآمد گروه های مختلف اقلیت، در سطح پائینی قرار بگیرند. همچنین پرداخـت مـزد کمتر به زنان در بازار کار، عامل دیگری برای افزایش نابرابری توزیع درآمد اسـت. بـرای مثـال، افـزایش

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

خانوارهای با سرپرست زن به عنوان یکی از عوامل نابرابری در بسیاری از کشورهای جهان به شمار رفته است.

توزیع درآمد درجهان

طی پنجاه سال گذشته تاکنونGDP واقعی جهانی هفت برابر و GNP سرانه واقعی ۳ برابر شده است اما ثمره چنین رشد اقتصادی به طور مساوری تقسیم نشده است. در خلال سالهای ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۰ شکاف میان کشورهای صنعتی (OECD)و بقیه جهان تا میزان ۶۰ درصد افزایش یافته است. (World Bank 1992: صص ۲۱۸-۲۱۹)

دهک ثروتمند کشورهای جهان هم اکنون ۵۰ برابر دهک فقیر درآمد دارد. همزمان با رشد نابرابری جهانی، مشاهده می شود که در داخل کشورها نیز نابرابری گسترده شده است. دی کارسیا و جانسون (۱۹۹۸) عنوان نموده اند که در ۸۳ کشور فقیر تر دنیا، تقریباً ۳ درصد از افراد جامعه مالک ۸۰ درصد از زمین‌ها هستند. شدت نابرابری و اثرات آن در مناطق مختلف جهان متفاوت است. شدت نابرابری کشورهای صنعتی غربی بسیار کمتر از بقیه جهان است. کشورهای ثروتمند عموماً به عنوان کشورهایی که دارای نابرابری کمتری هستند شناخته شده اند اما واقعیت غیر از این مطلب می باشد.

از ابتدای دهه ۱۹۸۰ با افزایش تجارت و سرمایه گذاری و پیشرفت تکنولوژی تقاضا برای نیروی کار غیر ماهر کاهش یافته و موجب کاهش دستمزدهای آنها شده است، در نتیجه نابرابری درآمدی در آنها افزوده شد است. بررسی ها نشان می دهد که درآمریکا در سال ۱۹۷۰ ضریب جینی حدود ۰/۳۹۴ و در سال‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ به ترتیب برابر ۰/۴۰۳ و ۰/۴۲۸ بوده است. در سال ۱۹۹۵ ایالات متحده در میان کشورهای OECD بیشترین نابرابری درآمدی را تجربه نموده است. این روند در ژاپن نیز مشاهده می شود. افزایش نابرابری در کشورهای صنعتی طی سال های اخیر اثرات زیان باری را به همراه داشته است. در ایالات متحده این نابرابری درآمدی با افزایش نسبت فقرا همراه شده است. نسبت فقرا بر اساس آمارهای رسمی از ۱۱/۷ درصد در سال ۱۹۸۰ به ۱۳/۱ درصد در سال ۱۹۸۸ و ۱۴/۲ درصد در سال ۱۹۹۸ رسیده است.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

بررسی وضعیت توزیع درآمد در ایران

در این قسمت به بررسی وضعیت توزیع درآمد در ایران طی سال های (۵۳-۱۳۸۴) می پـردازیم. در ایـن بخش به معرفی آمار مورد استفاده و همچنین روند سهم دهک ها و ضریب جینی طی دوره مورد بررسـی پرداخته و در ادامه برخی از عوامل موثر بر توزیع درآمد شناسایی و با اسـتفاده از الگوهـای اقتـصادسنجی بررسی و نتایج آن ارائه می گردد.

به منظور مطالعه وضعیت توزیع درآمد و مقایسه درآمد اقشار مختلف جامعه از شاخص نابرابری درآمد و نسبت سهم دهک ها استفاده می کنیم.ارقام مربوط به سهم دهک ها و ضریب جینی بـر اسـاس بودجه خانوار از بانک مرکزی و هزینه ناخالص سرانه گروه های جمعیتی دهگانه از مرکز آمار ایران تهیـه شده است. جدول شماره ۱ و ۲ سهم دهک های مورد مطالعه و میـانگین رشـد آنهـا را بـین سـال هـای ۱۳۵۳ و ۱۳۸۱ نشان می دهد.

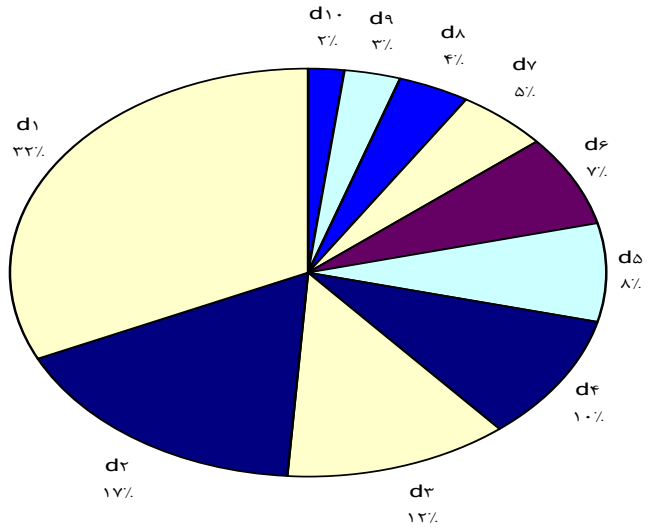
[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

جدول شماره ۱

شماره دهک	سهم دهک در سال ۵۳(درصد)	سهم دهک در سال ۸۱(درصد)
ضریب جینی	۴۹/۹	۴۱/۸
۱	۱/۳	۲/۱۴
۲	۲/۲	۳/۴۲
۳	۳/۳	۴/۳۹
۴	۴/۳	۵/۳۸
۵	۵/۶	۶/۴۹
۶	۶/۸	۷/۷۸
۷	۹	۹/۴۴
۸	۱۱/۴	۱۱/۸۲
۹	۱۷/۲	۱۵/۹۲
۱۰	۳۸/۹	۳۳/۲۳

همانطور که در جدول شماره ۱ مشاهده می شود، به غیر از سهم دهک اول و دوم که در سال ۸۱ نسبت به سال ۵۳ کاهش یافته، سهم بقیه دهک ها در طی ۲۹ سال افزایش یافته است و این نشان دهنده بهتر شدن وضعیت توزیع درآمد می باشد. نمودار ۱ نشان می دهد دهک اول درآمدی به طور متوسط بیشترین سهم و ۱/۳ هزینه ها را به خود در طی این ۲۹ سال اختصاص داده است در صورتیکه دهک دهم درآمدی (کم درآمدترین) فقط ۲٪ از سهم را شامل می شود.

نمودار ۱:متوسط سهم دهک ها

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

جدول شماره ۲ متوسط سهم دهک ها و نرخ تغییر در مقاطع زمانی خاص

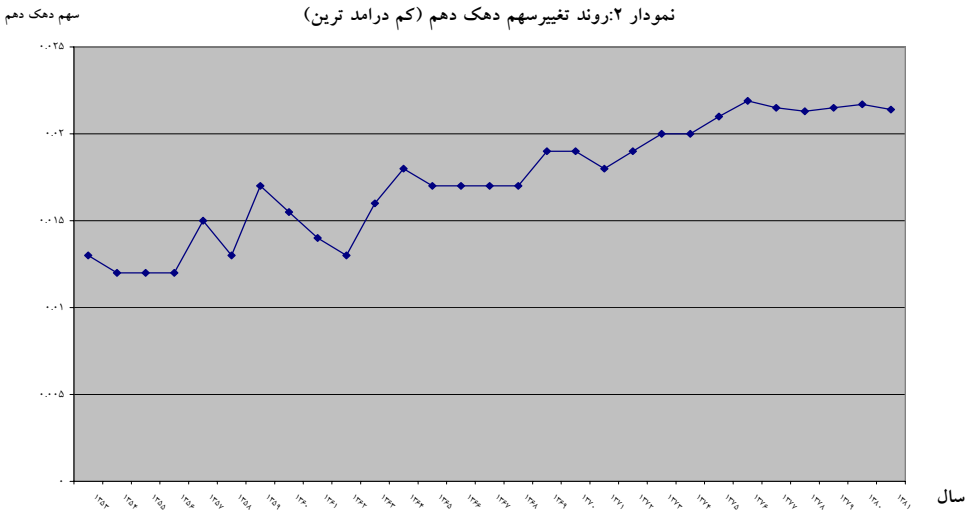
شماره دهک	متوسط سهم ۵۷-۵۳	متوسط سهم ۶۸-۵۷	متوسط سهم ۸۱-۶۸	متوسط سهم ۲۸ سال	متوسط رشد ۵۷-۵۳	متوسط سهم ۶۸-۵۷	متوسط سهم ۸۱-۶۸	متوسط سهم ۲۸ سال
ضریب جینی	48.5	41.9	40.6	43.7	-2.8	-0.76	0.17	-0.65
۱	1.225	1.6	2.02	1.8	-2.6	1.3	1.76	1.9
۲	2.375	3.2	3.4	3.3	5.7	1.6	0.27	1.65
۳	3.425	4.4	4.5	4.5	2.9	1.6	0.16	1.1
۴	4.475	5.5	5.6	5.6	3.7	1.7	-0.17	0.8
۵	5.8	6.8	6.8	6.9	2.3	1.2	-0.35	0.5
۶	7.15	8.3	8.1	8.3	2.8	0.5	-0.49	0.5
۷	9.075	9.7	9.8	10	1.8	0.4	-0.66	0.2
۸	11.85	13.0	12.2	12.9	3.4	0.1	-0.54	0.1
۹	18.3	16.8	16.1	17.3	8.1	-2.3	-0.41	-0.3
۱۰	36.325	30.8	31.5	33.0	-7.7	0.2	0.70	-0.6

آمارها حاکی از آن است که دهک دهم کم درآمدترین دهک جمعیتی می باشد، در بین سال های (۵۳-۱۳۵۷)با نرخ حدوداً ۲/۶ درصد در حال کاهش بوده، اما سهم این دهک با رشد حدود ۱/۹ درصد در سال، از ۱/۳ درصد در سال ۱۳۵۳ به ۲/۱۴ درصد در سال ۱۳۸۱ رسیده است. نمودار ۲ نشان می دهد که سهم اقشار کم درآمد طی این ۲۹ سال روند رو به رشدی داشته است.

در سال هایی که درآمد کشور در اثر افزایش قیمت نفت، رشد داشته است سهم این دهک کاهش یافته و با کاهش رشد اقتصادی سهم آنها با جهش به روند اصلی خود بازگشته است. سهم اقشار کم درآمد در سال های (۵۳-۱۳۵۵) به دلیل افزایش قیمت نفت، کاهش یافته ولی پس از آن شروع به افزایش نموده است.

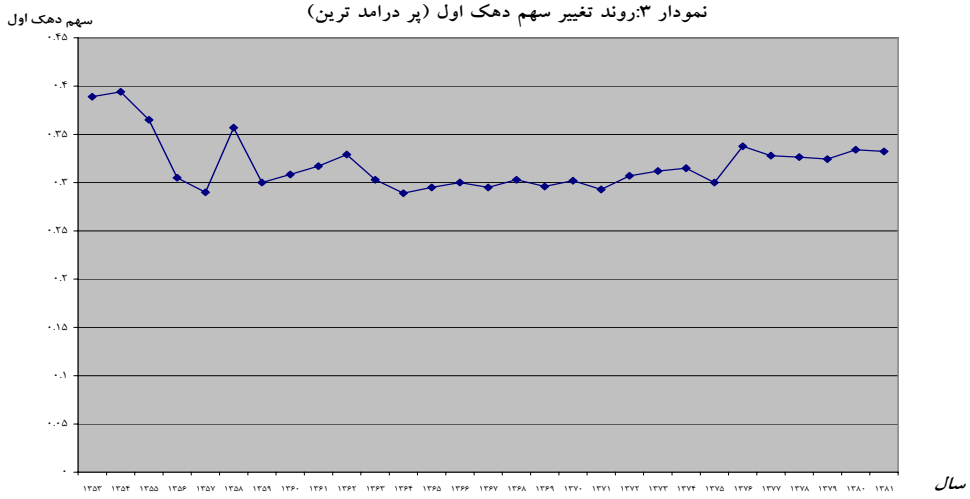
[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

نمودار ۲:روند تغییرسهم دهک دهم (کم درامد ترین)

روند تغییر سهم درآمدی دهک اول (پر درآمدترین) در نمودار ۳ آمده است. سهم این دهک درآمدی در بین سالهای ۵۳–۱۳۵۷ با نرخ حدوداً ۷/۷ درصد در حال کاهش ، در سال های (۵۷–۱۳۶۸) به طور متوسط ۰/۲ درصد و در سالهای ۶۸–۱۳۸۱ به طور متوسط ۰/۷ درصد افزایش یافته است. سهم این دهک در سال ۵۳، برابر با ۰/۳۸۹ و در سال ۸۱ برابر با ۰/۳۳۲ می باشد که این نشان دهنده بهبود در توزیع درآمد می باشد. سهم این دهک درآمدی طی ۲۹ سال با نرخ ۰/۶ درصد در حال کاهش بوده است. نمودار ۳ نشان می دهد که در سال های (۵۳–۱۳۵۷) سهم این دهک بسیار بالا بود، شاید یکی از عوامل مهم و تاثیرگذار را بایدافزایش ناگهانی درآمدهای نفت دانست که باعث افزایش سهم این دهک درآمدی شده است، اما بعد از آن یعنی در سال های بعد از ۵۷، سهم این دهک درآمدی کاهش پیدا کرده و روند نزولی را طی کرده است.

نمودار ۳:روند تغییر سهم دهک اول (پر درامد ترین)

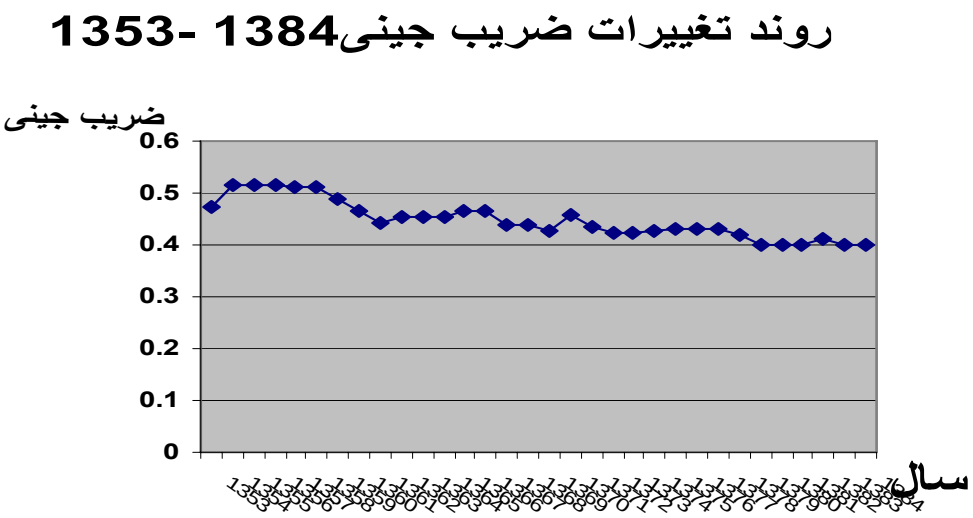

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

نتیجه این که بررسی روند تغییرات سهم دهک ها حاکی از آن است که در ۲۹ سال اخیر وضعیت توزیع درآمد به نفع اقشار کم درآمد جامعه بهتر شده است. ارقام جداول و نمودارها نشان می دهد که توزیع درآمد در جامعه شهری به طور متوسط رو به بهبود و بعد از سال ۵۷ روند سریعتری نسبت به بهبود توزیع درآمد قبل از سال ۵۷ داشته است.

شاید بتوان علت اصلی این اختلاف، یعنی بدتر بودن توزیع درآمد در سال های قبل از ۵۷ را افزایش ناگهانی تولید ملی ناشی از درآمد نفت و بهبود نسبی آن بعد از انقلاب در اثر تغییر در خط مشی های سیاسی و اجتماعی دانست.

نمودار ۴ روند تغییرات ضریب جینی را نشان می دهد. آمارها نشان می دهد که متوسط ضریب جینی در سال های مورد بررسی رو به کاهش بوده است. به طوریکه ضریب جینی در سال ۵۳ برابر ۴۹/۹ درصد و در سال ۸۴ برابر با ۴۰ درصد می باشد که این نشان دهنده بهبود در توزیع درآمد در طی این ۳۲ سال می باشد. ضریب جینی در طی سال های ۵۳–۵۷ رشدی متوسط برابر با ۲/۸– درصد داشته است و در سال های(۵۷–۶۸) متوسط رشدی برابر با ۰/۷۶– درصد و در سال های (۶۸–۸۱) رشدی متوسط برابر با ۰/۱۷ درصد داشته است اما با این وجود آمارها نشان می دهد که ضریب جینی از سال ۷۵ تا ۸۱ دائماً در نوسان بوده و از سال ۸۱ به بعد با افزایش درآمد نفت ضریب جینی بزرگتر شده و توزیع درآمد بدتر شده است.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

روش تحقیق و برآورد مدل:

مدل

برای بررسی عوامل موثر برتغییرات ضریب جینی از الگوی زیر استفاده شده است:

(۱)

$$g_t = \alpha_0 + \alpha_1 r_t + \alpha_2 r_t d_t + \alpha_3 p_t + \alpha_4 S_{1t} + \alpha_5 S_{2t} + U_t$$

که در آن g ضریب جینی، r1 نسبت مالیات مستقیم به غیر مستقیم(درصد)، d نسبت مالیات غیرمستقیم به تولید ناخالص داخلی (درصد)، p p نرخ تورم، s1 نرخ ثبت نام در مدارس ابتدایی(درصد)، S_2 s2 نرخ ثبت نام در مدارس متوسطه (درصد) است.

بررسی پایایی متغیرها:

فرض ابتدایی در تجزیه و تحلیل‌های اقتصادسنجی هنگام استفاده از داده‌های سری‌های زمانی[۱]، پایایی[۲] تمامی متغیرهای موجود در مدل می‌باشد، لذا در صورت نقض این فرض، نتایج برآوردهای سنتی اقتصادسنجی و استنتاج براساس آزمون‌های آماری متعارف مورد تردید خواهد بود. علاوه‌بر این، پدیده رگرسیون کاذب[۳] نیز به‌عنوان یکی از مشکلات مطرح می‌باشد لذا جهت اجتناب از چنین مشکلی، بررسی پایایی متغیرهای الگو قبل از برآورد مدل ضروری می‌باشد.

در این تحقیق برای تعیین پایایی سری‌های زمانی از آزمون دیکی- فولر تعمیم یافته (ADF) استفاده شده است. نتایج حاصل از این آزمون در جدول (۱) نشان می‌دهد تمامی متغیرهای موجود جمع‌بسته از درجه یک[۴] $I(1)$ می‌باشند. لذا شرط لازم برای انجام آزمون همجمعی[۵] وجود خواهد داشت.

1 - Time Series
2 - Stationarity
3 - Spurious
4-First Integration
5-Cointegration

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

جدول(۱) نتایج بررسی پایایی متغیرها؛ آزمون دیکی – فولر تعمیم یافته

متغیرها	سطح		تفاضل اول	
	بحرانی	آماره	بحرانی	آماره
g	-۳/۵۸	-۳/۱۵	-۲/۹۶	-۶/۲۶
r	-۳/۵۸	-۲/۳۹	-۲/۹۶	-۵/۸۶
rd	-۳/۵۸	-۱/۷۷	-۲/۹۶	-۷
S_1	-۳/۵۸	-۱/۸۷	-۲/۹۶	-۴/۰۹
S_2	-۳/۵۸	-۱/۴۸	-۲/۹۶	-۴/۴۷
p	-۳/۵۶	-۳/۰۱	-۲/۹۶	-۶/۰۴

ماخذ: یافته‌های تحقیق – سطح معنی داری ۵ درصد است.

برآورد مدل

با توجه به این که تمامی متغیرهای موجود در رابطه (۱) پس از بررسی پایایی از طریق آزمون دیکی – فولر جمع بسته از مرتبه یک شناخته شده اند لذا رابطه (۱) با روش OLS تخمین زده شده که الگوی برآورد شده به صورت زیر می‌باشد:

$$g_t = 0/76 - 0/0005_1 r_t + 0/0002 r_t d_t + 0/0007P - 0/0003S_{1t} - 0/01S_{2t} + U_t$$

R^2=.78 D-W=1.67 (۲)

نتایج حاصل از برآورد نشان می دهد که تمامی ضرایب به جزء تورم از نظر آماری معنی دار هستند و ضریب R^2 نیز ۰/۷۸ بوده و بیانگر توضیح دهندگی تقریباً خوب الگو است. افزایش در نسبت مالیات مستقیم به غیر مستقیم ونرخ ثبت نام در مدارس ابتدایی و متوسطه ضریب جینی را کاهش داده و تنها افزایش در نرخ مالیات مستقیم به تولید ناخالص داخلی است که ضریب جینی را افزایش می‌دهد. علاوه‌براین، برآوردها نشان دهنده آن است که در بلندمدت، تورم تغییری در ضریب جینی ایجاد نمی‌کند

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

آزمون همجمعی

برای بررسی وجود رابطه همجمعی بین مجموعه سری‌های زمانی (وجود شرط کافی) موجود در الگوی مورد بررسی از آزمون‌های انگل – گرنجر (EG) و انگل گرنجر تعمیم یافته(AEG)[1] استفاده شده است. آزمون‌های مزبور به این نحو است که در ابتدا جملات پسماند مدل را از طریق برآورد رابطه (۱) به‌دست می‌آوریم، سپس با آزمون‌های دیکی- فولر(DF) یا دیکی – فولر تعمیم یافته (ADF) ناپایایی این جملات را آزمون می‌کنیم. آماره حاصل از آزمون مزبور در سطح معنی داری ۵ درصد (۴/۴۵-) است که به اندازه کافی از مقدار بحرانی آن (۲/۹۶-) بزرگتر می‌باشد که این خود پایا بودن جمله پسماند مدل یعنی شرط کافی وجود رابطه همجمع بین سری‌های موجود را نشان می دهد.

الگوی تصحیح خطا[2]

الگوهای تصحیح خطا (ECM) به‌دلیل اینکه نوسانات کوتاه‌مدت متغیرها را به مقادیر تعادلی بلندمدت متناظر ارتباط می‌دهند، از شهرت بسیاری در کارهای تجربی برخوردارند. اثبات وجود همجمعی بین مجموعه متغیرهای مورد بررسی در مدل، امکان استفاده از این الگوها را فرآهم می‌نماید.

در حالت معمول برای تصریح الگوی تصحیح خطا کافی است که پسماندهای مربوط به رگرسیون رابطه بلندمدت با یک وقفه زمانی به عنوان متغیر توضیح دهنده در کنارتفاضل مرتبه اول دیگر متغیرها قرار گیرد و ضرایب الگو با استفاده از روش حداقل مربعات معمولی برآورد گردد. الگوی تصحیح خطا برای مدل مورد نظر در این تحقیق به صورت زیر است:

$$\Delta g_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta r_t + \alpha_2 \Delta (r_t d_t) + \alpha_4 \Delta p_t + \alpha_3 \Delta S_{1t} + \alpha_4 \Delta S_{2t} + \lambda U_{t-1} + V_t \qquad (۲)$$

که در آن λ_i ضریب جمله تصحیح خطا[3]، بیانگر سرعت تعدیل به سمت تعادل است و از نظر علامت منفی است.

نتایج حاصل از برآورد نشان می دهد که اکثر ضرایب از نظر آماری بی معنی بوده که ضریب ۴۵/ ۰= R^2 نیز بیانگر توضیح دهندگی تقریباً پایین الگو است. علاوه‌بر این، ضریب جمله تصحیح خطا

1-Engle - Granger &Agumented Engle – Granger Test
2-Error Correction Model
1-Error Correction Term

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

(ECT) یا به عبارتی سرعت تعدیل به سمت تعادل بلندمدت ۰/۳۸ درصد و مثبت می‌باشد که این بیانگر عدم وجود رابطه کوتاه مدت و تعدیل عدم تعادل می باشد.

نتیجه گیری

به طور خلاصه در این تحقیق برای بررسی اثر مالیات بر توزیع درآمد از یک مدل خطی استفاده شده است. مدل مزبور به دو شکل بلندمدت و کوتاه مدت با داده‌های سال‌های(۵۵-۱۳۸۴) برآورد شده است. نتایج حاکی از آن است که در ایران رابطه کوتاه‌مدتی برای تأثیرگذاری مالیات بر ضریب جینی وجود ندارد. با این وجود نتایج حاصل از برآورد بلندمدت مدل تقریباً قابل قبول و مقدار R^2=۰/۷۸ نیز این موضوع را تأیید می‌کند. علاوه براین موارد زیر شایان توجه می‌باشد:

۱. افزایش یک درصدی در نرخ مالیات مستقیم به غیر مستقیم ضریب جینی را به طور جزیی یعنی ۰/۰۰۵ درصد کاهش می‌دهد. بنابراین، مالیات در توزیع دوباره درآمد تأثیر کمی دارد که با توجه به ساختار مالیاتی ایران این نتیجه دور از انتظار نیست.

۲. توزیع مجدد سیستم مالیاتی نه تنها به ساختار مالیاتی بلکه به اندازه نسبت درآمد مالیاتی به محصول ناخالص داخلی نیز وابسته است (رابطه معکوس). از این‌رو، در تحقیق حاضر نیز این واقعیت در نظر گرفته شد که برآورد تأثیر مثبت برضریب جینی رانشان می‌دهد.

۳. همانند سایر مطالعات انجام شده در زمینه توزیع درآمد، سطح عمومی قیمت‌ها در بلندمدت تغییری در ضریب جینی ایجاد نمی‌کند.

۴. عدم وجود رابطه کوتاه‌مدت بین متغیرهای معرفی شده در این مدل بیانگر این است که در کوتاه‌مدت عوامل دیگری بر توزیع درآمد مؤثر می‌باشند.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]

منابع و مآخذ:

۱ – پژویان،جمشید."*اقتصادبخش عمومی (مالیات ها)*،" .تربیت مدرس۱۳۸۰.

۲– رنگریز،حسن و ورشیدی،غلامحسین."*مالیه عمومی وتنظیم خط مشی مالی دولت*،" شرکت چاپ ونشر بازرگانی۱۳۸۳.

.۳– طبیبیان،محمد."*اقتصادایران*،".موسسه عالی پژوهش دربرنامه ریزی وتوسعه ۱۳۷۸.

۴– "*قفردرایران*".سازمان مدیریت وبرنامه ریزی کشور.۱۳۸۴.

۵–."تحلیلی *از توزیع درآمد با استفاده از روش پارامتریک*،" معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی ودارایی. ۱۳۸۲

۶– "*نابرابری درآمدی، اندازه دلایل واثرات آن در ایران*،".موسسه تحقیقاتی تدبیراقتصاد۱۳۸۲.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2026-11-09]